

Л. М. Рубан,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО В ПОВІСТІ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

Стаття присвячена компаративному аналізу вираження комічного в оригінальному авторському творі Марка Твена «Пригоди Тома Соїєра» та його україномовному перекладі, виконаному В. Митрофановим. Підкреслено, що М. Твен досяг комічного ефекту в сюжеті за рахунок введення в репліки героїв вульгаризмів, редукованих слів, фонетичних та граматичних відхилень. Крім того, у творі М. Твен вдався до метафоричних зворотів та гіперболізації. Встановлено, що перекладач, з одного боку, вдало застосував літературні прийоми та мовні засоби, що підсилює комічний сюжет україномовного перекладу, а з іншого боку – не в повній мірі вдалося передати колорит мови головних героїв.

Ключові слова: Марк Твен, переклад, комічний сюжет, мовні засоби.

Статья посвящена компаративному анализу выражения комического в оригинальном авторском произведении Марка Твена «Приключения Тома Сойера» и его украинском переводе, выполненного В. Митрофановым. Подчеркнуто, что М. Твен достиг комического эффекта в сюжете за счет введения в реплики героев вульгаризмов, редуцированных слов, фонетических и грамматических отклонений. Кроме того, в произведении М. Твен прибегнул к метафорическим оборотам и гиперболизации. Установлено, что переводчик, с одной стороны, удачно применил литературные приёмы и языковые средства, что усилило комический сюжет украинского перевода, а с другой стороны – не в полной мере удалось передать колорит языка главных героев

Ключевые слова: Марк Твен, перевод, комический сюжет, языковые средства.

The article is devoted to the comparative analysis of the comic plot in the original novel of Mark Twain «The Adventures of Tom Sawyer» and its Ukrainian translation performed by V. Mitrofanov. It is emphasized that Mark Twain reached comic effect in the novel by introducing vulgarisms, aphetic words, phonetic and grammatical deviations. In addition, Mark Twain used metaphorical turn and hyperbole. It is determined that the translator, on the one hand, successfully applied literary techniques and language tools, reinforcing the comic plot of the Ukrainian translation, and on the other hand, he did not fully manage to reproduce the color of leading characters' language.

Keywords: Mark Twain, translation, comic plot, language tools.

Постановка проблеми. Комічна сюжетика художнього твору XIX-XX століття займає вагомe місце у світовій літературі і не втрачає своєї актуальності з плином часу. За влучним висловленням Ю. Борєва, сміх – сильна зброя, оскільки ніщо так не викриває порок, як усвідомлення того, що він розгаданий, і що з приводу цього вже пролунав сміх. Сміх не тільки карає недосконалість світу, але й, омивши світ свіжою емоційною хвилею радощів і веселощів, перетворює і оновлює його [5].

З більшістю художніх творів світової літератури читачі знайомляться у перекладах. Для покращання перекладів художніх творів світової та сучасної літератури на українську мову, розглянемо цю проблему на одному з класичних творів з метою недопущення у наступних перекладах ряду стилістичних та лексичних помилок.

Сьогодні значна увага лінгвістів зосереджена на дослідженні стилістичних, синтаксичних, лексичних особливостей художнього тексту. Перекладаючи художній текст на українську мову, перед лінгвістами щоразу постає завдання збереження автентичної наповненості мовних зворотів, окремих лексем, якими передається комічний сюжет. Саме ця обставина зумовлює сприймання читачем гумору, запропонованого в оригіналі твору.

Актуальність дослідження. Запропонована наукова стаття є актуальною, оскільки вона пов'язана з дослідженням морфосинтаксичних та семантико-стилістичних особливостей репрезентації комічного в гумористичних творах, що допоможе в подальшому удосконалити переклади на українську мову.

Розглянемо цю проблему на прикладі повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соїєра», порівнявши тексти оригіналу та перекладу українською мовою, таким чином визначивши сприйняття читачем гумору, яким прозваний оригінал цього твору, та засоби, за допомогою яких цього було досягнуто автором перекладу.

За словами О. Татаренко: «Твену подобається розкотистий сміх, гучні розваги. В особі гумориста Твена народна Америка – щира і безпосередня – стверджувала себе в літературі. Саме бачення світу письменником протистояло лицемірній моралі американського міщанина. Все штучне і надумане викликало його протест. Всякі штампи, спроби надати життю благопристойного обивательського вигляду були йому ненависні» [3].

Аналіз останніх досліджень. Ім'я Марка Твена (1835-1910 рр.), відомого американського письменника, сатирика, журналіста, публіциста, лектора і громадського діяча, отримало світове визнання, а його твори увійшли до скарбниці світової літератури.

У кінці XX – на початку XXI століття спадщина Марка Твена продовжує привертати увагу науковців. Серед них: А. Старцев, А. Зверев, М. Боброва, В. Брукс, Б. Де Вотто, З. Новицька, А. Беррет, С. Фішкін, Ф. Робінсон, О. Стеценко, О. Долгушева.

Дослідженню мовних засобів гумору, іронії та сатири у художньому творі присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників. Це, насамперед, А. Щербина, А. Макарян, Г. Почепцов, Т. Буйницька, С. Голубков, С. Походня, Ю. Борєв, С. Іваненко, О. Татаренко, Дж. Сазерленд, О. Шонь.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на низку праць, присвячених дослідженню різних аспектів творчості Марка Твена, компаративний аналіз засобів вираження комічного в оригінальній авторській повісті письменника «Пригоди Тома Соїєра» та його україномовному перекладі, виконаному В. Митрофановим, не досліджувався.

Мета статті – здійснити компаративний аналіз засобів вираження комічного в оригінальному авторському романі Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та його україномовному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього твору, зокрема, гумористичного – це витончена справа. За словами В. Коптілова, в художньому перекладі: «... здійснюється не тільки подолання просторових відстаней, мовних бар'єрів між співіснуючими в часі культурами, а й перемога над часом» [1, с. 30]. Перед перекладачем художнього твору стоїть надзвичайно важливе й відповідальне завдання – зберегти тонкощі мови оригіналу. Ми переконані, що успішним вважається той гумористичний твір, комічний сюжет якого викликає миттєву реакцію у читача. Найбільш складно у лексичному плані зробити переклад гумористичного твору, оскільки у різних народів по різному сприймаються тонкощі цього жанру. Для цього потрібно враховувати: вживання діалектичних виразів, які спрощують діалоги; елементи народно-розмовного мовлення; показ поведінки героїв за допомогою лексичних виразів; точність у перекладі літературних прийомів оригіналу. Тому перекладач повинен не просто копіювати мову оригіналу, а знаходити відповідні звороти у рідній мові.

Аналізуючи гумористичну повість «Пригоди Тома Соєра», слід підкреслити, що письменник відтворює мову жителів штату Міссурі, які говорять на різних діалектах. Комічність у сюжеті твору досягається за рахунок введення в репліки героїв вульгаризмів, редукованих слів та мовних зворотів, які не притаманні літературній мові. Поруч із лексико-стилістичними засобами, Марк Твен надає побутовому мовленню комічних героїв фонетичні та граматичні відхилення. Фонетичні відхилення полягають у вживанні *d* замість *th*: *de* (*the*), *dis* (*this*), *den* (*then*), *wid* (*with*), *dey* (*they*); або у редукції звуків: *'t* (*that*); *'em* (*them*); *'n* (*than*); *better'n* (*better than*); *'pears* (*appears*); *'tend* (*attend*) тощо. Граматичні відхилення мають такі риси: використання форм першої особи однини замість третьої та третьої замість першої; використання форм однини замість форм множини; використання подвійного заперечення; використання прикметника замість відповідного прислівника; неправильне використання ступенів порівняння тощо.

Так, у романі «Пригоди Тома Соєра» Марк Твен з добрим гумором зображує поведінку Джіма, якого головний герой змушує пофарбувати паркан, використовуючи для цього цілу низку «переконливих аргументів». Мова Джіма – діалектна, насичена архаїзмами, вона не відповідає певним літературним нормам, що створює комічну ситуацію. Для аналізу наведемо фрагмент з англійського джерела та його перекладу:

Tom said:

«Say, Jim, I'll fetsh the water if you'll whitewash some».

Jim shook him and said:

«Can't, Mars Tom. Ole missis, she tole me I got to go an' git dis water an' not stop foolin' roun' wid anybody. She say she spec' Mars Tom gwine to ax me to whitewash, an' so she tole me go' long an' 'tend to my own business – she' lowed she'd tend to de whitewashin'».

«Oh, never you mind what she said, Jim. That's the way she always talks. Gimme the bucket – I won't be gone only a minute. She won't ever know» [6, с. 15–16].

В україномовному перекладі:

– Слухай, Джіме, – сказав Том, – давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джім похитав головою і відповів:

– Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліла мені мерції іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том, покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

– Та не слухай ти її, Джіме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро – я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого [4, с. 25].

З наведеного фрагмента зрозуміло, що мова героїв є стилістично неоднорідною, оскільки Том постає в образі хитрого підлітка, а Джім виглядає бевзем. Привертає увагу наступний момент: Том говорить граматично правильною мовою, а його співрозмовник – діалектною. Таким чином, комічна сюжетика створюється за рахунок контрасту між мовою Тома та Джіма, висловлювання якого насичені архаїзмами, редукованими словами та словосполученнями.

В україномовному уривку, на нашу думку, перекладач не врахував чинники, які створюють комічну ситуацію. По-перше, мова Джіма стилістично не відрізняється від мови Тома, по-друге, мова Тома характеризується більшим ступенем розмовності як лексично, так і синтаксично. На нашу думку, перекладачу потрібно було спробувати відтворити фонетичні відхилення мови Джіма. Однак, підкреслимо, що перекладач цілком влучно передав слова Тома, зберігши розмовний тон мови: *gimme – дай-но, I won't be gone only a minute – я миттю зганяю, she won't ever know – вона й не знатиме нічого, Mars Tom – паничу Томе.*

Наведемо наступний фрагмент з перекладом:

«But the elastic heart cannot be compressed into one constrained shape long at a time. Tom presently began to drift insensibly back into the concerns of this life again. What if he turned his back, now, and disappeared mysteriously? What if he went away – ever so far away, into unknown countries beyond the seas – and never came back any more! How would she feel then! The idea of being a clown recurred to him now, only to fill him with disgust. For frivolity and jokes and spotted tights were an offense, when they intruded themselves upon a spirit that was exalted into the vague august realm of the romantic. No, he would be a soldier, and return after long years, all war-worn and illustrious» [6, с. 64–65].

В україномовному перекладі:

«Та пружкому молодому серцю не властиво стискатись і залякати надовго. І скоро Томові думки непомітно повернулися до поцейбічного життя. А що, як він раптом отак, зараз же, піде геть з цього містечка, і загадково зникне? Подасться хтозна-куди, за тридев'ять земель, у невідомі заморські краї – і більш ніколи

не повернеться! Якої вона тоді заспівала? Том згадав про своє бажання стати клоуном, але тепер воно викидало в нього лише огиду. Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості. Ні, він стане солдатом і повернеться через багато років, обпалений у боях і вкритий славою» [4, с. 66–67].

Аналізуючи наведений фрагмент тексту, бачимо наступні відмінності в репрезентації комічного: в українському варіанті використовується велика кількість фразеологізмів, а в англійському тексті знаходимо розгорнуті конструкції. Це пояснюється тим, що Марк Твен вдається до літературної мови, в той час як перекладач пропонує розмовний тон. Так, наприклад, англійське речення «*How would she feel then!*» перекладається як «Що б вона тоді заспівала?», де звичайне літературне дієслово «*to feel*» (англ. «відчувати») замінюється розмовним словом «заспівала». Або наступне англійське речення: «*For frivolity and jokes and spotted tights were an offense, when they intruded themselves upon a spirit that was exalted into the vague august realm of the romantic*» [6, с. 65] перекладається як: «Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості» [4, с. 67].

Ми бачимо, що в оригіналі використовується складнопідрядне речення, а в українському перекладі фразеологізм «*витати в туманній надхмарній високості*».

Таким чином, аналізуючи наведені приклади, ми дійшли висновку, що в тексті оригіналу структура гумористичного контексту має розгорнутий вигляд, а в українському перекладі має місце вживання літературних виразів та фразеологізмів, які нівелюють гумористичну будову виразу.

У наступному фрагменті Марк Твен застосовує гіперболу до визначення внутрішнього стану героя, що в українському варіанті передається вживанням прислівників («*втаємничено*», «*незрозуміло*», «*страшно*»), які не зовсім відповідають мові оригіналу. На нашу думку, саме цим фактом підсилюється гумористичне наповнення уривку:

«*Tom's whole being applauded this idea. It was deep, and dark, and awful; the hour, the circumstances, the surroundings, were in keeping with it...*» [6, с. 93–94].

В українському перекладі:

«Том від всієї душі був захоплений цією думкою. Виходило втаємничено, незрозуміло і страшно: ніч, цей випадок, оточуюча ситуація – все було одне до одного...» [4, с. 82].

Аналізуючи уривок, підкреслимо, що англійські образні прикметники «*deep*», «*dark*», «*awful*» («глибокий», «темний», «жахливий») в українському перекладі замінені на «*втаємничено*», «*незрозуміло*», «*страшно*». Це підсилює сприйняття ситуації підлітком і набагато сильніше подає авторський задум щодо романтичної натури Тома, яка все підносить до рівня героїні.

Варто зазначити, що окрім гіперболізації, Марк Твен у своїх творах вдається до містифікації. Містифікація – вигадка, витівка з метою ввести кого-небудь (читачів, публіку тощо) в оману жартома або із злісним наміром [2].

Для прикладу наведемо наступний уривок:

«*The sun rose upon a tranquil world, and beamed down upon the peaceful village like a benediction. Breakfast over, Aunt Polly had family worship: it began with a prayer built from the ground up of solid courses of Scriptural quotations, welded together with a thin mortar of originality; and from the summit of this she delivered a grim chapter of the Mosaic Law, as from Sinai.*

Then Tom girded up his loins, so to speak, and went to work to «get his verses» [6, с. 27].

В українському перекладі:

«Сонце зійшло над оповитою спокоем землею і осяяло своїм промінням мирне містечко, немов благословляючи його. Після сніданку тітонька Поллі збрала всіх на сімейну відправу. Почали з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних цитат, що їх сама тітка стулила до купи невеликими домішками рідкого вапна, що складалося з її власних тлумачень; а вже з тієї вершини, наче з гори Синай, вона виголосила сувору главу закону Мойсеевого.

Після того Том, як то кажуть, оперезався мечем і взявся «товкти» вірші з Біблії» [4, с. 36].

Варто зазначити, що у лінгвістиці прийом містифікації виражається у вживанні фраз високого тону, що описують досить звичайні побутові ситуації. Комізм ситуації підсилюється за рахунок того, що ці фрази зустрічаються в одному контексті з розмовною, побутовою мовою. Таким чином, якщо перекладач ставить за мету передати комічну ситуацію, спричинену прийомом містифікації, то він повинен зберегти стилістику тексту.

Аналізуючи наведений уривок, відзначимо, що перекладач не лише зберіг стилістику тексту, але й вніс власні стилістичні елементи. Так, наприклад, поряд з точним у стилістичному плані перекладом фраз високого тону «*built from the ground up of solid courses of Scriptural quotations*» (побудований на міцному підмурку з біблійних цитат), «*girded up his loins*» (оперезався мечем) та розмовних слів «*to work to «get his verses»*» («взявся «товкти» вірші з Біблії») перекладач додатково використовує прийоми розмовної мови, відтворюючи стилістично нейтральні фрази оригіналу, чим підсилює комічний ефект даного уривку, який базується на контрастності високого та розмовного тону «*welded together with a thin mortar of originality*» (стулила до купи невеликими домішками рідкого вапна).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши окремі уривки з англійського твору Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та його перекладу українською мовою, ми дійшли висновку, що видатний американський письменник вдається до різних прийомів репрезентації комічної ситуації. Дотримання цих літературних прийомів, дасть можливість з меншими втратами відчути всю красу і досконалість твору, навіть, у перекладі. Адже відомо, як високо цінуються автори досконалих перекладів, які дали можливість насолоджуватися художніми творами читачам, що не володіють мовою оригіналу.

Запропонований порівняльний аналіз оригіналу та перекладу В. Митрофанова є прикладом досить вдалого перекладу з урахуванням необхідності передачі гумористичного спрямування діалогів героїв твору. Проте є й окремі недосконалі моменти перекладу, які можна було б врахувати з метою удосконалення перекладу гумористичного твору.

Перспективи використання результатів дослідження. Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю використання його матеріалів і висновків для здійснення подальших наукових пошуків з теорії та практики перекладу.

Література:

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
2. Містифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Татаренко О. Світ Марка Твена і його книги про дітей / О. Татаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ae-lib.org.ua/texts/taranenko_twain_ua.htm.
4. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен. – К. : Веселка, 1990. – 496 с.
5. Тиха У. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії та сарказму в авторському дискурсі Дж. К. Роулінг / У. Тиха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/288>.
6. Twain M. The adventures of Tom Sawyer and the adventures of Huckleberry Finn / Mark Twain. – NewSouth Books, 2011. – 521 с.